

Lunds Universitet
Socialhögskolan
SOL 065
Vårterminen 2005

Drogförebyggande Arbete Riktat mot Barn och Ungdom

Vad som görs i skola och kommun i två kommuner i Skåne

Författare: Stella Nyhlén

Handledare: Johan Cronehed

ABSTRACT

This paper is about drug prevention. In my paper the aim is to examine when, where and how the drug prevention work, by law, is being realized, on local levels, in school and municipality, towards youth. My central questions are among others: What does it imply, how the municipality and school value the drug prevention work?, Which prevention programs do the municipality and school use? and Does the drug prevention work give any results? The method I've been using is qualitative interviews and studies of literature and research. The main results I gained with my studie are, that the work of politicians is not in phase with the development in society. And in spite of the fact that drug prevention programs are used, the young ones are using drugs and alcohol more than ever.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD.....	5
INLEDNING.....	6
BAKGRUND	6
PROBLEMFÖRMULERING.....	7
SYFTE.....	7
FRÅGESTÄLLNING	7
METOD.....	8
<i>Urval och urvalsmetod</i>	8
<i>Design</i>	9
<i>Resultatets tillförlitlighet</i>	10
<i>Analys och transkribering av intervjuer</i>	10
<i>Källkritik</i>	11
<i>Etiska överväganden</i>	11
<i>Begrepp som används</i>	11
UPPSATSENS FORTSÄTTA FRAMSTÄLLNING	12
AVHANDLING	14
FORSKNING PÅ OMRÅDET	14
TEORETISK UTGÅNGSPUNKT.....	15
RESULTAT	18
<i>Hur utförs det drogforebyggande arbetet och hur har det gjorts</i>	18
<i>Vilka förutsättningar har man</i>	20
<i>Vilket värde läggs i det drogforebyggande arbetet</i>	21
<i>Kontrollen på det egna arbetet</i>	22
<i>Vilka preventionsprogram används</i>	22
<i>Utvärdering och utveckling av prevention</i>	24
<i>Identifikation av unga i riskzonen</i>	25
<i>Primärt, sekundärt eller tertiärt preventionsarbete</i>	25
<i>Drogvanestudier</i>	26
<i>Minimiålder då det preventiva arbetet startas</i>	27
<i>Problembeteende</i>	28
<i>Situationell prevention</i>	29
<i>Målen med forebyggande arbete</i>	29
<i>Uppväxtförhållanden i kommunerna</i>	30
SLUTDISKUSSION.....	32
SAMMANFATTNING	32
<i>Likheter</i>	32
<i>Olikheter</i>	32
VAD VI VUXNA KAN GÖRA.....	33
SAMHÄLLSUTVECKLINGEN.....	34
AVSLUTANDE KOMMENTAR	35
REFERENSER.....	36
KÄLLFÖRTECKNING	36
<i>Litteraturlista</i>	36
ÖVRIGA KÄLLOR	37
<i>Arkivmaterial</i>	37

<i>Internet</i>	37
<i>Nyhetsartiklar hämtade på Internet</i>	37
BILAGA 1. CHECKLISTA	38
BILAGA 2. RISKFAKTORER	40
BILAGA 3. RÅD TILL FÖRÄLDRAR	42

FÖRORD

Att skriva C-uppsats har för mig varit ett stort jobb och mycket nervslitande emellanåt, och jag känner en enorm respekt och ödmjukhet för forskare och teoretiker. Nu har det inte varit jobbigt hela tiden, utan jag har haft många bra och givande stunder med min handledare, mina informanter, i diskussion med familj och vänner och med min text. Kanske kommer jag varken att bli det ena eller det andra (forskare eller teoretiker), men jag kommer att ha mer behållning av deras arbete framöver, och det är väl det som är meningen med den här kursen, för min del i alla fall, samt att jag har fått insikt i ett ämne som inte ingår i socionomutbildningen.

Jag vill framföra mitt varmaste tack till: min handledare Johan Cronehed för att han på ett varsamt och uppbyggande sätt guidat mig i mitt arbete, samtliga mina informanter som så generöst förärat mig av sin tid och kunskap, min väninna Johanna Fredriksson som varit ett stort stöd, min familj som stått ut med mig under skrivandets period, företaget Tectubes i Åstorp som lånat mig sin kamera och bidragit med utskrifter av rapporter och denna uppsats, min syster Josefin Zackrisson för att hon bidragit med papper till skrivaren och min svärmor Eva Löwdahl för sitt uppmuntrande sätt och tips på relevant litteratur. Ni har alla varit mycket betydelsefulla för mig i denna process och Ni har alla på Ert godhjärtade sätt bidragit till att jag kunnat komma till ett slutförande av detta arbete.

Stella Nyhlén

Perstorp 2005-06-03

INLEDNING

Bakgrund

Varför har jag i denna uppsats intresserat mig för hur drogförebyggande arbete utförs i skolor och kommuner? Ja, svaret går dels att finna i min egen bakgrund, dels i att detta område är aktuellt eftersom alkoholkonsumtionen bland vuxna och unga ökar idag. Det pågår stor debatt i bl a media om de samhällsproblem som detta medför.

Jag är född någonstans ute på landsbygden mitt i Skåne. Mina föräldrar är vanliga industriarbetare, utan akademisk bakgrund. Min mamma är svensk och min pappa är född och uppväxt i Danmark (sedan länge svensk medborgare). Båda mina föräldrar har rökt och druckit alkohol i stora mängder (mina mått) under min uppväxt. Det bjöds på alkohol till oss barn, hemma, när vi nått 15-16 års ålder, och vi fick vin hemifrån till fester vi skulle på. Jag provade på cigaretter vid 10 års ålder och gjorde så fram tills att jag rökte regelbundet vid 14 års ålder, olovandes. Under senare delen av tonåren var mitt festdrickande ganska häftigt och det pågick till för ca tio år sedan.

Jag dricker alkohol idag, men nu dricker jag och njuter av smaken. Den mängd alkohol som jag dricker idag är numera av liten mängd (mina mått) och gjort så sedan 1996. Jag slutade att röka hösten 1997 vid besked om att jag var gravid och har inte börjat sedan dess.

Synen på alkohol och tobak, jämfört med den som fanns för ca 20 år sedan, ser annorlunda ut idag. När jag var tonåring i min familj var rökning förbjudet, men att dricka alkohol var okey. Detta bekräftades för mig i skolan med VISIR-kampanjen (Vi Som Inte Röker). Det fanns inga motsvarande kampanjer angående alkohol som efterlämnade något minnesvärtavtryck i mig. Det kan bero på att ”Spola kröken”-kampanjen genomfördes i början av min tonårstid och VISIR-kampanjen inträffade mitt under min tonårstid. Hade jag låtit bli alkohol och tobak om kunskaperna och attityderna varit annorlunda? Det kan jag inte ge ett exakt svar på. Men troligtvis inte, eftersom jag rökte fastän att jag inte fick och VISIR-kampanjen till trots. Det som eventuellt hade kunnat medverka till en senare debut och kanske inte så häftigt festdrickande, är om hemförhållandet hade sett annorlunda ut. Riskfaktorererna var mångdubbelt fler än skyddsfaktorerna. Även skola och socialtjänst har förändrats, mellan min barndom och nu, i den mån att de numera är mer vaksamma och på ett annat sätt vågar se barn i riskzonen. Men trots detta dricker dagens skånska ungdom mer än någonsin.

Problemformulering

Jag kommer i uppsatsen att titta på drogförebyggande arbete på ett lokalt, kommunalt plan utifrån de avsikter som jag avläser i Socialtjänstlagen (2001:453) och Skollagen (1985:1100) sammantagna:

Socialtjänstlagen (2001:453) 3 kap 7 §

Socialnämnden skall arbeta för att förebygga och motverka missbruk av alkohol och andra beroendeframkallande medel.

Socialnämnden skall genom information till myndigheter, grupper och enskilda och genom uppsökande verksamhet sprida kunskap om skadeverkningar av missbruk och om de hjälpmöjligheter som finns.

I skollagens (1985:1100) i 1 kap § 2 står att läsa: ”främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar”. I 4 kap 1 § sägs det ”Utbildningen i grundskolan skall syfta till att ge eleverna de kunskaper och färdigheter och den skolning i övrigt som de behöver för att delta i samhällslivet”. Även om inte förebyggande drog arbete sägs rakt ut anser jag att det går att utläsa ur detta, det vill säga att förmedla och lära ut livskunskap som även avser bruket av alkohol och droger så som jag har förstått det.

Vidare har jag sökt information om drogförebyggande arbete hos utförare av det drogförebyggande arbete såsom socialnämnd, behandlare och kurator, både i kommun a och i kommun b, genom kvalitativa intervjuer. I min uppsats tänker jag också presentera information om drogförebyggande arbete på lokal nivå, som jag har inhämtat via intervjuer, arkivmaterial, litteraturstudier och forskningsrapporter. Insamlad fakta kommer att jämföras och eventuella skillnader diskuteras.

Ambitionen med detta arbete har varit att öka min kunskap om drogförebyggande arbetet riktat mot ungdomar; var det kan utföras, av vem det kan utföras och hur det kan utföras.

Syfte

Syftet är att undersöka när, var och hur lagstadgat drogförebyggande arbete realiserar, på lokal kommunal nivå och i skolan gentemot ungdomar, i kommunerna a och b.

Frågeställningar

I arbetet har jag utgått från följande frågor:

- Vad innebär det drogförebyggande arbetet, inom kommunen och skola? Dvs. hur det utförs, vem utför och var utförs det?

- Vad innebär socialtjänstlagen och skollagen för att kunna, på lokal nivå, uppfylla mål och riktlinjer?
- Vilken betydelse tillskriver man värdet av det drogförebyggande arbete man har på lokal nivå och tycker man att det fungerar?
- Vad innebär det att man på lokal nivå kontrollerat effektiviteten, om det drogförebyggande arbetet ger resultat, och vilken statistik ligger då till underlag?
- Vilka preventionsprogram använder man sig av och hur vet man att de fungerar?
- Har preventionsprogrammen utvärderats/utvecklats eller bygger programmen på klinisk tradition ("vi har alltid gjort så här")?

Metod

Som metod har jag dels använt mig av kvalitativa intervjuer på sex informanter, dels litteraturstudier. Valet av intervju har jag baserat på min okunskap om drogförebyggande arbete. Det kvalitativa valet medförde att jag kunde ställa följdfrågor och gå in på stickspår. De svaren jag har sökt hade jag, utifrån mina förkunskaper inte kunnat få med hjälp av enkäter eller kvantitativ intervjumetod. Med kvalitativ intervju har jag kunnat ställa raka och enkla frågor och på dessa fått komplexa svar och innehållsrika svar. Jag tog upp ljudet från intervjuerna med en videokamera och transkriberade av det samma dag eller ett par dagar senare. Det medförde att jag själv kom ihåg stämningar som fanns vid intervjutillfället. Dessa nyanser avtar ju längre tid som går mellan intervju och transkribering. Intervjuerna tog i regel 1,5 timme, dock varade en i ca 3 timmar och en i 20 minuter. Oavsett tid var det givande intervjuer och detta på grund av det kvalitativa och ostrukturerade upplägget. Hade jag haft helstrukturerade intervjuer eller enkäter skulle jag inte ha fått ut samma kvalitet då tiden varje informant kunde avsätta var olika lång. Intervjuerna ägde rum i informanternas arbetsmiljö, vilket gav mig en inblick i deras arbetssituation. Den metodlitteratur jag använt mig av är *Kvalitativa intervjuer* av Jan Trost (1997).

Urval och urvalsmetod

Informanterna och kommunerna har jag valt att ge fiktiva namn och de presenteras i följande text. De sex informanterna är: Robert Oscarsson, missbruksbehandlare i kommun b (arbetar 50 % med missbruksbehandling och 50 % med drogsamordning), Knut Axelsson, missbruksbehandlare i kommun a, Folke Bengtsson, socialnämndsordförande i kommun a,

Bengt Åkesson, socialnämndsordförande i kommun b, Pia Johansson, kurator på grundskola i kommun b och Ulrika Karlsson, kurator på grundskola i kommun a. (Obs. fiktiva namn).

Litteraturen som jag har använt mig av är till största del rekommenderad studentlitteratur till socionomutbildningen. Jag har även använt mig av två forskningsrapporter om förebyggande arbete. Frivilligorganisationerna har inte fått ta någon plats i denna uppsats. Deras viktiga arbete får dock inte förringas när det gäller deras roll i förebyggande insatser.

Att jag har gjort denna avgränsning beror på den korta tid jag har haft på mig att färdigställa uppsatsen. Mitt så kallade strategiska urval av informanter beror också på att jag är intresserad av kvaliteten på informationen, dvs. jag har intervjuat de personer inom det sociala systemet som har de största kunskaperna. Valet av forskningsrapporter och litteratur bygger på att utbudet är ganska litet. En annan avgränsning jag har varit tvungen att göra är i materialet jag fått från mina informanter. Jag har fått till mig mycket intressant information som dock inte rimmar med uppsatsens frågeställningar och syfte, men som vid ett annat tillfälle kan komma att diskuteras. Visserligen är informantskaran bara ett fåtal personer, men de har naturligtvis ändå något viktigt att påvisa.

Informanterna kontaktades först per mail där jag presenterade mig och min tänkta C-uppsats, samt en undran om de var intresserade av att ställa upp på en intervju. Av tre fick jag svar ganska omgående, medan de tre andra kom jag först till tals med per telefon.

De två kommuner i Skåne har jag valt på grund av närheten till varandra.

Design

Eva-Malin Antoniusson (2003) diskuterar i sin studie Michael H. Agars metod från 1986. Denna innehåller en modell som bygger på "trial and error"-metoden, att ständigt pröva och lära genom misstag tills man känner att de uppnådda insikterna är tillräckliga. Hon menar vidare att Agar använder sig av följande nyckelbegrepp för att beskriva det etnografiska arbetet: *breakdowns*, *resolution*, *coherence*, *strips* och *interferens*. Etnografiska studier kännetecknas av ihopsamlandet av olika pusselbitar, så kallade *strips* (till exempel observationer, intervjuer, konversationer, arkiv- och litteraturstudier) vilka bidrar till en schematisk förståelse av verkligheten alternativt till *breakdowns*, sammanbrott, som förhoppningsvis väcker forskarens nyfikenhet och kunskapsörst. Vidare menar hon att det är dessa *breakdowns* som bidrar till en fördjupad kunskap om "den andre" eftersom man reagerar på det annorlunda, på avvikelserna och försöker få klarhet i det man inte förstår. Hon menar att Agar skiljer mellan oväntade *breakdowns*, exempelvis ett oväntat uttalande av informant, och *breakdowns* som medvetet provocerats fram av antropologen. Efter ett upplevt

breakdown startar *the process of resolution*, en dialektisk process med frågor och svar som så småningom, efter ytterligare sammanbrott och resolutioner, leder till att man får sammanhanget klart för sig, det vill säga *coherence*. Utifrån den nya insikten kan man ställa nya frågor och bygga upp strukturella scheman. Målet är att skapa ett totalschema byggt på coherence och således fram till *interferens*, en slutsats, som rent filosofiskt förutsätter att varje schema är sant och giltigt.

Enligt Eva-Malin Antoniusson (2003) fick hon i början många nya insikter vilka ledde vidare till nya frågeställningar. Efter åtskilliga intervjuer och observationer, menar hon, märktes ständigt återkommande mönster i utsagorna. Detta fick henne att tro att hon uppnådde en samstämmighet i informationen och därmed kunde dra vissa slutsatser från det gångna fältarbetet.

Jag har under studien varvat intervjuer, konversationer, nyhetsartiklar, arkiv- och litteraturstudier, och studier av forskning på området. Efter insamlandet av mina pusselbitar ledde det till sammanbrott som ökade min kunskapsörst. Denna dialektiska process medförde skapandet av min checklista och valet av informanterna. Efter det att jag fått sammanhanget klart för mig kunde jag komma fram till en slutsats.

Resultatets tillförlitlighet

Validiteten på det insamlade materialet anser jag är hög, då den baserar sig på studentlitteratur och forskningsrapporter. Intervjusamtalen har bandats och transkriberats, vilket medför att validiteten kan vara av något lägre grad då informanten kan ha svarat vad han/hon egentligen vill att verkligheten skall vara. Han/hon kan även ha missförstått mina frågor.

Analys och transkribering av intervjuer

Intervjuerna är inte transkriberad i sin helhet, utan jag har valt att transkribera det som jag anser är väsentligt för min uppsats och det som jag upplever svarar på mina frågor. Det som inte transkriberas är oftast: av personlig art eller av informant sagt *inom parantes* vilket för mig betyder att informanten inte vill att det sagda skall vidarebefordras och detta för att en identifiering av person då hade blivit ytterst lätt att genomföra. Jag kom även att på vissa ställen ändra i ordval eller ordföljd för att byta från talspråk till skriftspråk. Detta kan ha inneburit att jag kan ha missat vissa nyanser, men jag ansåg att detta var nödvändigt för att kunna färdigställa min C-uppsats i tid.

C-uppsatsens generaliserbarhet är något begränsad då jag intervjuat endast tre personer per kommun i två kommuner.

Intervjun utifrån checklistan (se bilaga 1 sid. 38) börjar med frågorna 1-3 som ställs utifrån att ta reda på lite bättre vad de menar när de svarar på frågorna om drogförebyggande arbete i resten av checklistan.

I intervjuerna har också framkommit vad man tänker göra inom en snar framtid, men jag har valt att endast använda mig av sådant material som beskriver vad dom gör eller har gjort, eftersom det andra når utanför uppsatsen syfte.

Källkritik

I teoridelen har jag använt mig av sekundär källa (studentlitteratur) och den kan vara otillförlitlig. Men då den ingår som studentlitteratur på Lunds Universitet, Socialhögskolan, kan jag anta att den har utvärderats av fackmän.

I uppsatsen hänvisar (se sid. 29) jag till en lista över riskfaktorer (se bilaga 2 sid. 40). Dessa riskfaktorer är hämtade ur *Samhället i narkotikan* (Goldberg, 2005). Jag vill tydliggöra att man inte kan säga att alla människor vars psykosociala bakgrund väl överensstämmer med den bild som presenteras här kommer att bli storkonsumenter.

Etiska överväganden

Då jag anser att anonymitet är ett etiskt riktigt förhållningssätt och en självklarhet för min uppsats, har informanterna och kommunerna fått fiktiva namn.

Den färdiga uppsatsen kommer att publiceras på Internet, samt distribueras till examinator, handledare, kursens övriga studenter och till samtliga informanter. Det insamlade materialet (banden med informanterna, transkriberingarna) inläses i ett skåp och behandlas konfidentiellt.

Begrepp som används

Begrepp som förekommer i uppsatsen är: *målrationella*, *värderationella*, *emotionella*, *irrationella* och *traditionella handlingar* dessa förklaras på sidan 16. Begreppen är hämtade ur *Sociologisk teori* (Moe, 1995).

Vidare används: *universell-primärprevention*, *sektiv-sekundärprevention* och *indikerad-tertiärprevention* de förklaras på sid. 26. Dessa begrepp är hämtade ur *Vad säger forskningen om drogförebyggande arbete?* (Svensson, 2005).

Ytterligare används: *situationell prevention*, *social prevention* dessa begrepp förklaras på sid. 29 och är hämtade ur *Prevention av missbruk och kriminalitet. Vad kan skolan göra?* (Forster, 2003).

Dessutom används begreppet *evidensbaserad prevention* på bl a sid. 14, 22, och 33, som är ett relativt nytt begrepp och en definition är: en korrekt implementerad verksamhet som i kontrollerad forskning har visat sig inte orsaka skada och som är effektiv. Detta begrepp är hämtat ur *En grund för att växa. Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn.* (Sundell & Forster, 2005).

Uppsatsens fortsatta framställning

Inledningsvis i avsnittet **Avhandling** berör jag **Forskning på området** där jag omnämner de rapporter som jag använde mig av för att fördjupa mig i ämnet drogförebyggande arbete. Därefter under **Teoretisk utgångspunkt** belyser jag de teorier och teoretiker som jag bygger mitt arbete kring.

Under rubrikerna i kapitlet **Resurser** tar jag först upp *Hur det drogförebyggande arbetet utförs* i kommun och skola. Där beskrivs vilka insatser de undersökta kommunerna och skolorna använder sig av. Därefter tar jag upp *Vilka förutsättningar man har* i respektive skola och kommun att genomföra förebyggande arbete utifrån de avsikter som jag avläser i Socialtjänstlagen (2001:453) och Skollagen (1985:1100). *Vilket värde läggs i det drogförebyggande arbetet* kommer därpå. Där skildras hur informanterna tänker kring drogförebyggande arbete i skola och kommun. Det fjärde rubriken visar på att *Kontrollen på det egna arbetet*, om det drogförebyggande arbetet har någon effekt, inte finns. Sedan tar jag upp *Vilka preventionsprogram som används* av berörda kommuner och skola. Här analyserar jag även nyttan av preventionsprogram. Därpå tar jag upp *Utvärdering och utveckling av prevention* som visar på stora olikheter i de båda kommunerna. Därefter utreder jag vad som görs för tidig *Identifikation av de unga i riskzonen*. I åttonde stycket handlar det om *Primärt, sekundärt eller tertiärt preventionsarbete*. Här diskuterar jag om preventionsarbetet ska vara allmänt- eller gruppriktat. Sedan tar jag upp och resonerar kring användandet av *Drogvanestudier*. Under rubriken *Minimiålder då det preventiva arbetet startas* svarar informanterna på frågan om i vilken ålder det preventiva arbetet startas. Sedan tar jag upp vad informanterna idag ser som ett *Problembeteende* hos de unga. *Situationell prevention* kommer närmast och under den rubriken avhandlas främjande åtgärder i miljön. Näst sista delen handlar om vad *Målen med förebyggande arbete* är. Och sist i kapitlet **Resultat** diskuteras *Uppväxtförhållanden i kommunerna* i vilket jag tar upp åtgärder rörande unga i riskzon.

Därefter följer **Slutdiskussion** där jag kort sammanfattar arbetet och för en diskussion över de resultat jag funnit. Här avhandlas även de funderingar som väckts under arbetets gång, likheter/olikheter jag funnit och min slutsats.

AVHANDLING

Forskning på området

Det finns många teorier kring ungdomar, droger, föräldrars och samhällets inverkan på ungdomars beteende, orsaker till användande av droger och mycket mer, men mycket lite forskning finns på förebyggande arbete (evidensbaserad prevention), om hur vi kan stödja de unga i processen att bli ansvarstagande vuxna. Är det, undrar jag, på grund av klinisk tradition som vi inte har kommit dithän ännu? Många preventionsprogram levererar, menar jag, av oss vuxna ett färdigt beteendemönster och lämnar inget till övers för ungdomarna att själva komma fram till och resonera kring.

Den tid som är avsatt till denna C-uppsats har medfört att jag har varit tvungen att sålla hårt bland utbudet. Förebyggande arbete mot barn- och ungas alkohol- och drogbruk, kriminalitet samt bristande skolanpassning är idag prioriterade områden. Det senaste decenniet har inneburit en dramatiskt ökad kunskap om hur det förebyggande arbetet bör organiseras och vilka insatser som har bättre förutsättningar än andra att fungera förebyggande. Vid FoU-enheten i Stockholm pågår till exempel sedan några år ett intensifierat arbete med att utveckla, implementera och utvärdera förebyggande insatser mot ungas alkohol- och drogbruk, kriminalitet samt bristande skolanpassning.

För att få ett bredare underlag till studien har jag försökt finna relevant litteratur och ämnesanknutna forskningsrapporter. Den ena forskningsrapporten är *Prevention av missbruk och kriminalitet. Vad kan skolan göra?* I den kom Forster (2003) bland annat fram till att om man vill minska problem med kroniskt kriminella och våldsbenägna personer bör insatserna komma tidigt för de som debuterar tidigt. Samtidigt finns det en grupp som börjar senare med mindre allvarlig och omfattande brottslighet som kan behöva riktade insatser i de tidiga tonåren (sena debutanter), (Forster, 2003). Den andra är *En grund för att växa. Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn*. I den kom Sundell och Forster fram till att sammantaget behövs alla typer av prevention. Att enbart satsa på universell prevention är lika olyckligt som att endast prioritera indikerad prevention. Kommuner behöver inte ett preventionsprogram, de behöver preventiva insatser på alla nivåer, (Sundell & Forster, 2005).

Sökandet efter ämnesknutet material utöver litteratur har uteslutande skett via Internet på olika hemsidor, bland annat på Socialstyrelsen (SoS), Barnombudsmannen (BO), Forsknings- och utvecklingsenheten (FoU) och Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN).

Pressmeddelanden och rapporter som jag har funnit och använt mig av är: *Högst alkoholkonsumtion i Skåne och lägst i Norrland*. (CAN, 2005), *Högst alkoholkonsumtion i Skåne* (CAN, 2004), *Ungdomars behov av samhällets stöd – en lägesbeskrivning*. (Socialstyrelsen, 2005), *Öppna för gränser. Barn och ungas tankar om alkohol, tobak och narkotika*. (BO, 2005) och *Den svenska alkoholutvecklingen. Lägesrapport januari 2005* (Folkhälsoinstitutet, 2005).

Teoretisk utgångspunkt

”våra data är inte intressanta förrän de tolkats med hjälp av något teoretiskt perspektiv” (Trost, 1997:24).

Sett ur ett sociologiskt perspektiv kan kommunens och skolans verksamhet kopplas till Max Webers (1864-1920) teorier om byråkrati. Weber ansåg inte att byråkratin styrs med hjälp av ren maktutövning utan med hjälp av en rationell form av auktoritetsbaserad maktutövning. Enligt honom handlade makt och auktoritet om att man accepterar de som har makten och därmed låter sig styras av dem. Webers teori om maktens legitima grund försöker förklara varför man accepterar och underordnar sig auktoriteten och makten i samhället. Han ansåg att det fanns tre typer av legitim makt. En av dessa är *den traditionella makten* vilken innebär att man låter sig styras av gamla seder och bruk, det hänvisas till det förflutna och stabila mönster. En annan typ av legitim makt kallade han för *karismatisk makt*. Här är det en persons utstrålning eller egenskaper som utgör makten. *Den legala makten* är den tredje formen och här grundar sig makten på förnuft. Dvs. man låter sig styras på rationella grunder. Det är alltså inte gamla vanor eller känslor som styr, utan objektiva och sakliga bedömningar där makten uppfattas som ändamålsenlig. Denna makt, det moderna samhällets form av auktoritet, måste ha stöd av en formell och förutsägbar lagstiftning för att vinna legitimitet. Den måste även ha hjälp av en byråkratiskt organiserad stat för att kunna utövas. (Moe, 1995).

Den byråkratiska organisationen var enligt Weber den mest framgångsrika och effektivaste administrationsformen. Förutom att byråkratins maktutövning upplevs vara rationellt utformad, så kan den även förknippas med *rationell legitimitet*. Ett system med rationell legitimitet utmärker sig genom att arbetsdelningen mellan de anställda är fast, alla har ett eget väl avgränsat arbetsområde och ofta finns det tydliga och skriftliga delegationsförteckningar över vem som äger rätten att göra vad. Ansvars- och kompetensområden är med andra ord klart avgränsade och reglerade. Den byråkratiska modellen är hierarkisk, vilket innebär att alla instanser styrs och kontrolleras av någon högre instans. (Moe, 1995).

Genom regler och lagar som till exempel arbetsbeskrivningar, delegationsförteckningar och inte minst i socialtjänstlagarna och i skollagarna föreskrivs det tydligt hur arbetet ska utföras och vad som ska göras. Den anställde är underkastad hierarkins och regelorienteringens kontroll. Anställningen grundar sig på formell kompetens med lön efter rang och bygger på frivilligt lönearbete. Anställningen ses ofta som ett livslångt karriärförlopp; får man en vidareutbildning på betald arbetstid förbinder man sig kanske skriftligen att arbeta kvar under ett visst antal år. Det råder opersonlighet eftersom den egendom och de rättigheter som finns på byrån är knutna till systemet och ska vara strikt åtskilda från personerna som arbetar där, men även de resurser som personalen har som privatpersoner ska skiljas från systemet. Weber ansåg att den perfekta byråkraten skulle vara fri från fördomar, sympatier och antipartier. Han skulle med andra ord vara strikt sakorienterad, metodisk, kalkylerande och rationell i sin yrkesroll. I skolan och i kommunen formuleras, förmedlas och arkiveras administrativa handlingar i skriftlig form. Enligt Weber präglas alla moderna administrativa system av dessa drag. (Moe, 1995).

En social handling skall enligt Weber tolkas som en gärning som har tillskrivits personlig mening av aktören och som riktar sig mot eller tar hänsyn till andra människors handlingar. En handling kännetecknas av en avsiktlighet och förutsätter en tankeprocess. Weber skilde mellan fyra former av social handling. *Målrationalella handlingar* består av att man utför vissa gärningar för att uppnå ett speciellt mål. Individens överväger här medvetet vilket agerande som bäst leder till att det önskade målet uppnås. *Värderationalella handlingar* styrs däremot av en medveten tro på bestämda värden, oavsett om de leder till det önskade målet eller ej. Bestämda värden kan härledas till exempelvis religiösa, etiska eller estetiska uppfattningar. *Emotionella handlingar* styrs av den enskildes känslor medan de *traditionella handlingarna* styrs av inrotade vanor. (Moe, 1995).

Moe (1995) gör gällande att Max Weber sannolikt är den klassikern inom sociologin som har varit av störst betydelse för dagens moderna samhälle. Webers teorier om byråkrati, makt och verstehen upplevs som tänkvärda och aktuella vid en analys av dagens svenska skola och kommun, och dess uppbyggnad.

Sett ur ett annat sociologiskt perspektiv kan även kommunens och skolans verksamhet kopplas till Emile Durkheims (1858-1917) teorier om hur individen är formad till en social och kollektiv varelse. Det gäller inte enbart målrational handling utan även *irrationella handlingar* som grundar sig på känslor, tradition och gammal vana. På så vis, menar Moe (1995) blir Durkheims sociologi genomsyrad av en strävan att dokumentera det sociala och det kollektiva som en självständig social kraft som gör individen moralisk genom den

kollektiva moralen. Perspektivet känns även igen från Weber – frihet är att bli medveten om och inrätta sig efter det kollektivt nödvändiga (ibid.).

Durkheims utgångspunkt och genomgående tema är integreringen och problem som rör denna i det moderna samhället. Hur kan differentierade och till synes fragmentiserade samhällen fungera som en integrerad struktur? (Moe, 1995).

En vanlig tolkning av Durkheim, menar Moe (1995), är att han ser samhället som en självständig kraft som utvecklas och fungerar oberoende av individen. Därför beskrivs hans sociologi som strukturalistisk. Det är det genuint sociala som ska vara sociologins ämnesområde. Utifrån detta perspektiv kan vi beskriva hans angreppssätt som ”metodisk kollektivism”, en inriktning på objektiva sociala orsaksförhållanden – den helhet som styr oss och som vi är beroende av för att kunna fungera bra tillsammans. (ibid.).

Vilka följder får den ökande arbetsdelningen och specialiseringen för solidariteten och för moralen i samhället? Hur kan solidariteten upprätthållas i ett modernt samhälle som i första hand karaktäriseras av individualism? (Moe, 1995). Dessa frågeställningar genomsyrar Durkheims hela forskningsprogram, ända från hans första huvudverk om arbetsdelningen. Hans utgångspunkt, menar Moe (1995), är att specialiseringen av funktioner och uppgifter omfattar ständigt allt fler områden av det moderna samhället. Arbetet har skiljts från bostaden och hemmet. Undervisning, politik och andra liknande funktioner har blivit specialiserade aktivitetsområden. (ibid.).

Det moderna samhället representerar en otalighet av relationer. De enskilda aktörerna handlar utifrån sina egna begränsade intressen utan att bry sig om samordning och reglering. När staten inte har vare sig vilja eller förmåga att ingripa, kommer följderna att bli kriser och konflikter av destruktiv karaktär. Sådana former av *samhällspatologi* kan enligt Durkheim endast undvikas genom absolut lika rättigheter. Durkheim menar att följderna av en sådan arbetsdelning är patologiska och svaret på detta är att staten måste ingripa aktivt med regler och förordningar. (ibid.).

Durkheim menar, enligt Moe (1995), att religionens funktion är att skapa en enhetlig struktur av föreställningar och ritualer som hör till det heliga. På så sätt integreras människorna socialt i en gemenskap eller kyrka. Det heliga handlar primärt om samhället självt – det koncentrerade uttrycket för det sociala livet. Hans synsätt går ut på att religionen har fyllt en positiv funktion i samhällsutvecklingen. I moderna samhällen har vetenskapen övertagit många av religionens funktioner genom att komma med bättre och mer korrekta förklaringar av förhållanden i naturen och samhället. Men även moderna och profana samhällen är beroende av trosföreställningar – det sakrala – för det är ju trots allt, menar

Durkheim, genom trons övertygelser som vi får handlingskraft. Vetenskapen ger oss kunskap, men enbart kunskap leder inte till handling. Kunskap kan ju också innebära att vi avstår från att handla, men i sin vardag måste människan agera, och för det krävs det tro och övertygelse. (ibid.).

Resultat

Hur utförs det drogförebyggande arbetet och hur har det gjorts

På frågan om hur det drogförebyggande arbetet utförs i kommun och skola, svarar informanterna i båda informantkommunerna att man arbetar med information till elever och föräldrar och temadagar i skolan. Det som skiljer kommunerna åt är att Folke Bengtsson i kommun a tror att det är bra med information från före detta missbrukare och i kommun b har man dessutom preventionsprogram redan från start i dagis, samt att Robert Oscarsson i kommun b menar ”att endast information kan göra skada, det kan leda till att de blir mer benägna att prova”. Båda informantkommunerna följer lagarna, men kommun b väljer att göra lite mer.

Görs det då rätt saker i kommun a och b? Redan på slutet av 60-talet hade man tillgång till kunskapen att enbart information är en osäker väg att gå. Orvar Olsson (1997) menar att upplysningsmodellen (information rörande konsekvenserna av alkoholbruk) är orealistisk. Påverkan sker och intryck tas från många olika håll, vilket medför att information kan få oväntade konsekvenser t ex motsatta det avsedda. Vidare menar Orvar Olsson (1997) kritiken till upplysningsmodellen så tidigt som från 60-talet har bekräftats av senare forskning.

Enligt informanterna i kommun b har inte problemen minskat i kommunen. I kommun b sade Pia Johansson: ”dagens unga (i samhället i stort) är mer aktiva, kräver mer, är mer kraftfulla och ifrågasätter mer än vad tidigare generationer någonsin har gjort. Det kräver en hel del av oss vuxna, ett annat förhållningssätt till de unga, något nytt”. Kommer problemen att minska i kommun b? Det kan vara så att resultatet inte inväntats tillräckligt länge. Knut Sundell och Martin Forster (2005) menar att långsiktighet är viktigt eftersom undersökningar visat att effekterna ibland först visar sig efter flera år.

Kan det vara så i kommun a, att de väntar på evidensbaserade metoder och inte vill riskera sin ungdoms hälsa med outforskade preventionsprogram? Och/eller är det så att man i kommun b har insett att de inte kan vänta längre, utan att de måste göra något? Knut Sundell och Martin Forster (2005) menar att internationell forskning visar att vissa insatser är mer

effektiva än andra när det gäller att förebygga att barn och unga utvecklar problembeteenden. För att denna kunskap ska kunna omsättas i praktisk vardaglig verksamhet i Sverige, menar de vidare, krävs tre saker: satsning på kontrollerad forskning för att identifiera vilka insatser som fungerar preventivt i Sverige, en organisation som utbildar preventionsarbetare i dessa evidensbaserade metoder, samt ett fortlöpande stöd till politiker, chefer och tjänstemän i förändringsarbetet. (ibid.).

Kommun a stödjer sig på den *legala makten* och detta är vanligt. Enligt Ted Goldberg (2005) får de från det rikspolitiska planet bekräftat av Narkotikakommissionen (2000) att: den vanligaste förebyggande insatsen är utan jämförelse information i form av traditionell kunskapsförmedling. I regeringens proposition (2002), menar Goldberg (2005), ges fortfarande information hög prioritet speciellt i skolorna. I Skåne har alkoholkonsumtionen ökat bland de unga, har detta något med informationskampanjerna att göra? Denna *irrationella handling* med teknisk, kemisk och fysisk beskrivning av alkoholens verkan i kroppen, kan ha ökat de ungas intresse.

Hur inverkar kommunkulturen på det förebyggande arbetet? Drogmissbruket har historiskt betraktats som ett brott, som en sjukdom, som en social avvikelse och som ett symptom på bakomliggande psykosociala störningar och problem, anser Johan Cullberg (2003). I likhet med Johan Cullbergs (2003) resonemang har jag i mina intervjuer sett att missbruk är en social diagnos. Dvs. den är socialt, kulturellt och politiskt bestämd. I kommun a säger Knut Axelsson: ”att kommunen är en brukskommun, man har ett *traditionellt handlande* och ingen kultur av att terapeutiskt bearbeta problem, utan man tar sig en bläcka och sen är det glömt”.

Som Börje Olsson (1997) menar står västvärlden inför en uppsplittring av traditionella kulturella former. Resultatet blir bl a nya former av dryckesmönster och nya sätt att förhålla sig till alkohol som blir svårt att analysera med totalkonsumtionsmodellen och skadeperspektivets begrepp. Han menar vidare att västvärlden också är på väg mot ett samhälle med mindre fasta statusgrupper. Det postmoderna konsumtionssamhällets överflöd av information och mångfald medför att det sociala upphör allt mer att vara en betydelsefull referenspunkt. Förhållandet till alkohol måste därför tolkas på ett delvis annorlunda sätt än tidigare. Lösningen – om det nu finns någon – på framtidens alkoholproblem står, anser Börje Olsson (1997) varken att finna i signalsubstanser eller sociala strukturer. (ibid.).

Vilka förutsättningar har man

Det har sedan gammalt stått i skolornas läroplaner att eleverna ska undervisas om verkningar av alkohol och andra skadliga ämnen. Men, enligt Elmér m fl (2000), har det också konstaterats att undervisningen uteblivit eller haft ringa effekt.

På frågan om vilka förutsättningar man har i skolan och på lokal nivå att uppfylla skollagens och socialtjänstlagens mål och riktlinjer om förebyggande arbete, svarar Ulrika Karlsson i kommun a att: ”endast det som krävs i lagtexterna utförs”, och Folke Bengtsson menar att: ”brist på resurser finns inte, snarare brist på fantasi och kompetens”.

I kommun b svarar Robert Oscarsson att: ”det drogförebyggande arbetet bedrivs tertiärt och sekundärt i socialtjänsten och primärt i skolan” och Bengt Åkesson säger att: ”man har kompetent och engagerad personal”. Det de berättar för mig i kommun b tyder på ett modernt och rationellt samhälle och jag saknar *det sakrala*. I kommun a har man stängt fritidsgården, trots att man känner till att de i sig är en förebyggande insats. Vad är det för signaler man vill sända ut till sina ungdomar? I kommun b krävs det drogfrihet på fritidsgården. Men vad händer då med dem som inte får komma in? Det kan mycket väl vara de ungdomar som inte kommer in som bildar ett speciellt ungdomsgäng. Ted Goldberg (2005) anser att de signaler som sänds till de unga med att utestänga dem från eller ta bort fritidsgården, är att de är så dåliga att de inte duger till att umgås med vanligt folk. Enligt Ted Goldberg (2005) brukar de viktigaste argumenten, som framförs för att fritidsgårdar ska vara drogfria, vara; att berusade, påtända och stökiga ungdomar gör det svårt att bedriva meningsfull verksamhet, och därmed skulle fritids svika de skötsamma ungdomarna. Och visst ligger det något i detta resonemang, tycker han. Men samtidigt måste vi förstå att ”när vi bestämmer oss för att satsa på de skötsamma och utestänga dem som har det svårast har vi samtidigt beslutat att öka den samhällseliga stämplingen” (Goldberg, 2005:148). De som inte släpps in på fritidsgårdarna får ytterligare bekräftelse på hur undermåliga de är (ibid.).

Det visar sig, när jag söker vidare i mitt insamlade material, att skolan har stora möjligheter att bedriva förebyggande arbete i stor utsträckning. I december 1991 tillsatte socialministern Bengt Westerberg en parlamentarisk kommission med uppdrag att utvärdera den hittillsvarande alkoholpolitiken och lägga fram förslag till en strategi för framtiden. Tillsammans med fem delbetänkande avlämnade kommissionen sitt slutbetänkande i mars 1994 (1994:24) enligt Orvar Olsson (1997:55). Han menar vidare att kommissionen bl a anser att skolans möjligheter att motverka alkoholbruk förstärks, och sammanfattningsvis betonas följande uppgifter för alkoholpolitiken av kommissionen:

- *Kraftfullt verka för en alkoholfri uppväxt och hindra att alkoholkonsumtion och särskilt berusningsdrickande får spridning bland ungdomar*
- *Kraftfullt verka för alkoholfrihet i grupper där risken för skador är särskilt stor, t ex gravida kvinnor och ungdomar*
- *Informera enskilda människor med höga konsumtionsnivåer om hälsoriskerna och erbjuda dem stöd för att minska konsumtion*
- *Bestämt och tydligt verka mot alkoholkonsumtion och för total avhållsamhet i särskilt farliga situationer, som t ex trafik och arbete*
- *Verka för att hela befolkningen har återhållsamma alkoholvanor*
- *Utveckla vården av människor med etablerat missbruk, särskilt de utslagna*
- *Öka insatserna för anhöriga till missbrukare, och i synnerhet barnen*

(ibid.).

Enligt Kerstin Svensson (2005) inrättades i april 2005 Statens folkhälsoinstitut en avdelning för alkohol- och narkotikafrågor med uppgift att bl a verka för att utveckla skolans möjligheter att bedriva förebyggande arbete. Det finns ett uttalat politiskt intresse för prevention och det kommer att fortsätta produceras resultat från utvärderingar och forskningsprojekt. Kerstin Svensson (2005) anser att det är en god idé att inför en satsning på prevention tillägna sig de befintliga kunskaperna. Alltför många insatser har skett för att de har verkat bra, inte för att de verkligen var bra (ibid.).

Vilket värde läggs i det drogförebyggande arbetet

I kommun a och b vet informanterna att det drogförebyggande arbetet genererar ekonomiska vinster och minskat mänskligt lidande. I kommun b är det numera politiskt populärt att diskutera i termer av förebyggande arbete. På frågan om vilket värde man lägger i det drogförebyggande arbetet, svarar Knut Axelsson i kommun a att: ”det inte satsas något extra i skolan och att på socialtjänsten så lågprioriteras det”, Folke Bengtsson menar att: ”man i skolan endast berättar om vad som sker fysiskt och kemiskt i kroppen vid drogintag”. I kommun a, i skolan och i kommun, har man inte tagit fasta på den *kollektiva moralen*. Istället förlitar de sig på den moral föräldrar och andra individer i samhället visar de unga.

Med socialnämndens nya arbetsuppgifter med samhällsplanering skulle kommunerna kunna anställa fler, och därmed få in mer i skatteintäkter. Att åtgärda, avhjälpa och förebygga innebär en samhällsekonomisk vinst. Elmér m fl (2000) menar att medverkan i samhällsplaneringen är en relativt ny uppgift för socialnämnden. Den har i praktiken

utformats mer eller mindre effektivt i de olika kommunerna. Men om lagens syfte ska uppnås, så måste all personal inom socialtjänsten ges möjlighet att aktivt leta efter orsakerna till sociala problem och om möjligt föreslå åtgärder för att avhjälpa eller förebygga dem, anser Elmér m fl (2000).

Kontrollen på det egna arbetet

På frågan om skolan och kommunen inhämtat upplysningar om att i fall det preventiva arbete som gjorts eller görs har någon effekt svarar båda kommunerna nej. I kommun a säger Folke Bengtsson att: ”det är svårt att göra de mätningarna”. De får medhåll av viktiga företrädare för de vetenskapliga disciplinerna Socialt arbete och Pedagogik, (se Knut Sundell och Martin Forster, 2005) som menar att det inte går att mäta effekterna av preventiva insatser. Dagens svenska utbildningar av socionomer och grundskolelärare saknar helt moment som behandlar evidensbaserad prevention. Knut Sundell och Martin Forster (2005) menar att det idag finns ett ökat intresse för evidensbaserat pedagogiskt och socialt arbete i Sverige och att detta intresse kommer från tjänstemän och politiker. De menar att socialtjänstens och skolans förebyggande insatser i liten utsträckning har utvärderats i kontrollerade studier med minst en kontrollgrupp i Sverige. Det som kännetecknar förebyggande insatser är i stället en trovärdig men otestad teori eller klinisk tradition (”vi har alltid gjort så här”). De anser att bristen på kontrollerade utvärderingar gör att vi inte vet vilka insatser som verkligen fungerar förebyggande. (ibid.).

Vilka preventionsprogram används

Bengt Svensson (2000) menar att en paradox handlar om preventionen, om den starka ställning som narkotikaprevention har i den politiska retoriken, trots att det inte går att påvisa att den har varit framgångsrik. Han menar att narkotikapreventionen riktar sig bara till en grupp av tänkbara narkotikaanvändare – ungdomar. Preventionen siktar ofta in sig på elever i grundskolan. Preventionsprogrammets syfte utgör i sig en motsägelse – de går ut på att styra ungdomar som håller på att orientera sig ifrån föräldrahemmet och inte vill låta sig kontrolleras av vuxna. Varje preventivt program tycks innehålla budskapet till ungdomar att låta bli drogerna, att avstå från att själva skaffa sig en uppfattning om dem och i stället lita till vuxensamhällets bedömning. (ibid.).

På frågan om vilka preventionsprogram man använder sig av, svarar Ulrika Karlsson i kommun a att: ”inga program används och att det är en kostnadsfråga”. Är dessa *målrationala handlingar* rätt, att inte använda programmen och satsa sina resurser någon

annanstans, för kommun a? För vad som kan utläsas ur Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning *Högst alkoholkonsumtion i Skåne och lägst i Norrland*. (2005) är att resultaten återigen är nedslående i båda kommunerna; ungdomarnas alkoholkonsumtion är kraftigt.

Bengt Svensson (2000) menar att trots att de utvärderade påverkansprogrammen i stort har misslyckats med att förhindra att ungdomar prövar narkotika dyker nya, liknande preventionsprogram upp. Men även om de utvärderade påverkansprogrammen har misslyckats, så avstår den stora majoriteten av svenska ungdomar från att pröva narkotika. En tänkbar förklaring är, enligt Bengt Svensson (2000), att det finns en annan form av prevention som är effektiv, och som handlar om breda samhällsinsatser som förbättrar ungdomars villkor, t ex sysselsättningskapande åtgärder för ungdomar.

I kommun b svarar informanterna att de använder Calvin, Steg för Steg, Set och Charlie¹. Pia Johansson säger att: ”man gör det även om man vet att de kanske fungerar mindre bra, men man har inte tid att vänta på att programmen ska bli evidensbaserade”. Insatserna har blivit *värderationella handlingar* då man gör det utan att det leder till önskade mål.

Knut Sundell och Martin Forster (2005) menar att det som tydligast kännetecknar effektiva preventionsprogram är att insatserna riktas mot risk- och skyddsfaktorer, att de kombinerar undervisning om kunskaper med social träning och att de syftar till att påverka flera av den unges miljöer (t ex till föräldrar och skola), en optimal timing (helst att intervensera före problemen aktualiseras), inlärningsmetoder som innebär att den unge aktiveras, hög programtrohet och adekvat utbildning av dem som bedriver programmen (ibid.). Enligt Kerstin Svensson (2005) har myndigheten för skolutveckling konstaterat (år 2003) att skolklimatet och relationerna mellan elever och bemötandet av vuxna är centrala. En välfungerande skolgång är i sig en skyddsfaktor. Vidare menar hon att enligt Henriksson (2004) beskriver elever som brutit sin skolgång att motiven till vantrivsel i skolan ofta är att de känt sig kränkta av lärare. Kerstin Svensson (2005) anser att det handlar både om hur de blir bemötta och att de inte blivit uppmärksammade. Det viktigaste i skolan är därför inte att specifika insatser genomförs. Det är viktigare att det reguljära arbetet fungerar bra. (ibid.).

Sociologen Ted Goldberg (2005) anser att det saknas tvåvägskommunikation. Mycket av de existerande preventiva programmen tränar upp de unga på hur de borde bete sig, de rätta svaren är givna på förhand, de vuxna ger diktat. Han efterlyser utrymme åt de unga att själva noggrant överväga och fatta självständiga beslut om att pröva en drog, eller inte. För är det så

¹ Om preventionsprogrammen Calvin, Steg för steg, Set och Charlie fås ytterliggare information på www.stockholm.se, 2005-05-01.

att man inte får fatta något annat beslut än att säga nej till droger är talet om ansvarsfullt beslutsfattande lögn, menar han vidare. Det verkar som om de vuxna säger till ungdomarna: ”Ni får fatta vilka beslut ni vill – så länge det är det beslut vi vill att ni ska fatta”. Vidare anser Ted Goldberg (2005) att antingen vi gillar det eller ej, är det ungdomarna själva som bestämmer om de ska ta droger eller avstå. Lika lite som tidigare generationers föräldrar kunde hindra sina barn från att röka cigaretter eller dricka alkohol kan dagens vuxna hindra ungdomar som bestämmer sig för att pröva droger. Om vi accepterar detta faktum, och försöker möta ungdomar med saklig information, hjälper vi dem genom att ge ett allsidigt underlag för beslut. Dessutom undviker vi att försätta dem i en situation där de upplever att de har att välja mellan underkastelse och trots. Ted Goldberg (2005:229) menar, som Jan Ramström 1987 sa: ”Om man förhandlar med tonåringen istället för att bara tala om hur det ska vara visar man respekt för det vuxna i tonåringen”. Men hur vi än gör kan vi varken informera bort eller skrämna bort problematisk konsumtion av narkotika: dess rötter ligger mycket djupare än så (ibid.).

Utvärdering och utveckling av prevention

På frågan om det preventiva arbetet har utvecklats eller utvärderats, svarar Knut Axelsson i kommun a att: ”man inte vet, att det som görs är så det alltid har gjorts”. I kommun b svarar Bengt Åkesson att: ”det har både utvärderats och utvecklats, även på politiskt nivå”. Bengt Svensson (2000) menar att sedan 1960 när narkotikan kom att etableras som ett socialt problem, har den svenska narkotikapolitiken haft som huvudsyfte att skydda ungdomar från narkotikan. Ungdomar ses som särskilt benägna att använda droger, samtidigt som de uppfattas som fysiskt och psykiskt sårbara, eftersom de ännu inte har nått vuxen mognad. Han menar att det är motsägelsefullt då fortfarande användning av narkotika i grundskolan är något som mycket få ägnar sig åt (ibid.).

Bengt Svensson (2000) menar att skillnaden mellan det retoriska och det reella är intressant. Genom att beskrivningarna av ungdomsproblemen ofta får en dramatisk karaktär skapas krav på åtgärder, oavsett vilka resultat dessa får. Att myndigheter visar handlingskraft mot ungdomar blir viktigare än att ingripandena har positiva effekter för ungdomars rehabilitering. Det retoriska har en sådan kraft att det framtvingar ett handlande, oavsett om detta leder till reella förbättringar eller inte. Då blir det heller inte så nödvändigt att undersöka vilka effekter insatserna har. Dvs. att utvärdera dessa. (ibid.). *Makten blir karismatisk.*

Identifikation av unga i riskzonen

Det berättas av informanterna i båda kommunerna att ”föräldrarnas attityd är mycket tillåtande, de mest tillåtande i hela landet”. Uppgifterna bekräftas av CANs senaste drogvanestudier, 2004 och 2005. Både flickor och pojkar får sprit och blanddrycker med sig till fester. Det finns en genomgående uttalad övertygelse i de båda informantkommunerna att de vuxna och föräldrarna mer borde ta sitt ansvar och vågar vara vuxna.

Sven Andréasson (2000) anser att genom ett uppskjutande av alkoholdebuten minskar såväl skaderisken under ungdomsåren som risken att utveckla alkoholproblem eller beroende. För detta syfte har särskilda åldersgränser på alkoholområdet visat sig vara effektiva. Han menar vidare att det finns anledning att satsa på ökad information till föräldrar om betydelsen av att hålla ungdomsåren alkoholfria. Dessa svenska undersökningar har visat att barn som blir bjudna på alkohol av sina föräldrar också dricker mer utanför hemmet och att de i högre grad dricker sig berusade. (ibid.).

På frågan om vad som görs för att så tidigt som möjligt hitta de ungdomar som riskerar att få problem i framtiden, svarar samtliga informanter i kommun a och b att man samarbetar, med varandra skola, polis och socialtjänst. Skillnaderna är att Knut Axelsson anser: ”att man i kommun a har stor formell social kontroll”. Ted Goldberg (2005) menar att den informella sociala kontrollen minskar, att vi har blivit mer beroende av formell social kontroll. Formell social kontroll utförs av främlingar som därmed inte kan anpassa sina åtgärder till individens behov och förutsättningar. Vidare fungerar inte det mest verksamma elementet i informell kontroll – hotet om att frånta den som gör fel vänskap, stöd och/eller kärlek. Ted Goldberg (2005) anser att när den huvudsakliga anledningen till att man har kontakt med varandra är kontroll – finns ingen vänskap, stöd eller kärlek att förlora. I kommun b anser informanterna att man är vakna inför problemet, att de jobbar gentemot föräldrar, att man har fältsekreterare, skolpastor, kuratorer, att det samarbetas mellan kuratorer och socialsekreterare och att man samarbetar mellan gymnasiet och alkoholmottagningen.

Primärt, sekundärt eller tertiärt preventionsarbete

Kerstin Svensson (2005) menar att prevention innebär att öka de skyddande faktorerna, men det kan innebära mycket skilda insatser. Under lång tid har man talat om primär, sekundär och tertiär prevention. Dessa kan också benämnas utifrån vad de har för inriktning. Den primära preventionen är *universell*, den riktar sig till alla och har som syfte att ingen skall få problem. Här särskiljer man inte någon i målgruppen eller beaktar riskfaktorer. Den sekundära preventionen är *selektiv* och vänder sig till dem som är i särskilda riskgrupper. Det är alltså

inte individer som särskiljs utan grupper Den tertiära preventionen genomförs när problemet redan har uppstått och syftar till att hindra att det fortsätter, eller att det återkommer. Det är alltså en *indikerad* insats det är frågan om, man gör något på förekommen anledning. (ibid.).

På frågan om i fall preventionsarbetet är allmänt riktat till alla elever, eller inriktar sig specifikt mot några elever, svarar informanterna i kommunerna att man har information och temadagar och att de är allmänt (primärt) riktade. På skolorna har man även tertiärt (indikerade) insatser om man misstänker att en elev kommer påverkad till skolan. I ingen av kommun a eller b berättade man om selektiva (sekundära) insatser för unga i riskzonen.

Enligt Sven Andréasson (2000) ger det små effekter på konsumtionen att ersätta restriktioner med enbart information. Det går inte i längden att upprätthålla en restriktiv politik utan att den fortlöpande förankras i allmänna opinionen, menar han. I detta avseende är information och opinionsbildning helt nödvändigt. För detta ändamål har flera strategier utvecklats, t ex massmediekampanjer, familjeprogram, skolprogram, arbetsprogram, utbildning av serveringspersonal, kommunala regler rörande alkohol i offentliga miljöer, m.m. Flera av dessa strategier kan samordnas inom ramen för övergripande preventionsprogram som bygger på lokalt folkhälsoarbete. Inom dessa byggs tvärspektoriell samverkan upp mellan ett flertal aktörer inom myndigheter, frivilligorganisationer och näringsliv. Andréasson (2000:18) anser vidare att i ett folkhälsoperspektiv kan åtgärder för att begränsa alkoholens skadeverkningar inledas som inriktar sig på *individen* (alkoholkonsumenten), *agens* (alkohol) eller *miljön* (samhället) (författarens kursivering).

NIVÅ *EXEMPEL PÅ ÅTGÄRDER*

Individ *information, rådgivning, behandling*

Agens *tillgänglighet, alkoholstyrka, förpackningsstorlek*

Miljö *serveringstillstånd, utbildning av servitörer, kommunala regler, promillegränser*

(ibid.).

Droghanestudier

Bengt Svensson (2000) menar att trots att narkotikaproblemet ofta beskrivs som ett stort ungdomsproblem, så använder enligt tillgängliga undersökningar mycket få ungdomar narkotika Detta är en paradox. De allra flesta med ett omfattande narkotikamissbruk är nämligen vuxna. Vidare menar han att det finns en inbyggd motsägelse som rör prevalenssiffrors tillförlitlighet. Fastän narkotikaanvändning är förbjuden litar vi på att ungdomar talar sanning om sina drogerfarenheter. Han anser att de flesta prövar hasch en eller ett par gånger, och använder i fortsättningen alkohol som berusningsmedel. Bengt Svensson (2000) menar vidare att vi räknar med att ett missbruk som ungdomar anstränger sig för att

hålla dolt för vuxenvärlden ska gå att avtäcka genom att vi frågar ungdomarna själva. Med det drognegativa klimat som råder kan det vara strategiskt klokt av ungdomar att inte nämna att de har använt narkotika. Kanske kalkylerar de med att sanningsenliga svar leder till kuratorsuttryckning och kommande aktioner från föräldrarnas sida, för att utöka kontrollen över tider, fickpengar och umgängesvanor (ibid.).

På frågan om man brukar använda sig av CANs drogvanestudier, är svaren i informantkommunerna delade, i kommun a svarade informanterna att det gör man inte, och i kommun b svarar Bengt Åkesson att: ”ja, man har haft CAN för så kallad lokal kontroll, men bytt till annat nu”. Beror skillnaden enbart på ekonomi, eller är det så att man i kommun a förlitar sig så mycket på den formella kontrollen att man hela tiden vet hur mycket, vad som missbrukas och vem som missbrukar? En tydlig skillnad i kommunerna var att man i kommun b var fullständigt uppdaterad med de senaste forskarrönen och i kommun a var det inte så, det var mer ad hoc (”till detta nu”) och visionära uttalanden, som t ex uttalandet av Folke Bengtsson: ”Hur man kan ha ett samhälle och en kultur så att människor inte behöver ta till droger. Ha ett sådant förebyggande arbete så att inte lusten att använda droger uppstår”.

Minimiålder då det preventiva arbetet startas

Ted Goldberg (2005) anser att det är viktigt att hålla i minnet att ”problematiske konsumenter inte bara köper en droger – utan även en självdestruktiv livsstil som är så extrem att det finns en mycket begränsad rekryteringsbas” (2005:225). Han menar att steget från att prova droger till att vara problematisk konsument är långt. Problematiske konsumenters självdestruktivitet skapas varken av att man provat droger någon gång eller av toleranta attityder mot narkotikan – utan av de nedbrytande psykosociala miljöer som utgjort den röda tråden i storkonsumenters hela liv.

På frågan om ålder på de unga när det preventiva arbetet börjar, är svaren helt olika. I kommun a framhålles att det börjar i 6: an med skolämnet livskunskap och i kommun b börjar man på dagis med Kalvin.

Enligt Ted Goldberg (2005) säger man i Folkhälsoinstitutets sammanfattning av drogpolicyn att man numera upphört med skrämstaktiken, men enligt hans egen forskning på Socialhögskolans studenter om innehållet i den ANT-undervisning (ANT = Alkohol, Narkotika och Tobak) som de har fått, har han dragit den slutsatsen att skrämpropaganda fortfarande förekommer i svenska skolor. (ibid.).

Enligt Ted Goldberg (2005:146) skriver forskaren Stig Helling: ”Den kanske mest effektiva åtgärd som kan vidtas för att förhindra missbruk är enligt intervjupersonerna (nyckelpersoner

som arbetar med missbruksfrågor) att på olika sätt stödja ungdomar i lägre tonåren som är störande i skolan, skolkar, snattar och allmänt har svårt att anpassa sig. Med nedskärningar av psykolog- och kuratorstjänster och annan skolpersonal, större klasser m.m. försämras möjligheten att ge detta viktiga stöd”. (ibid.). Dvs. vissa sekundära/selektiva insatser.

Problembeteende

På frågan om vilket problembeteende informanterna såg mest bland de unga, svarar informanterna enhetligt i båda kommunerna att det konsumeras stora mängder alkohol bland de unga idag.

Socialstyrelsen (2005) menar i sin lägesrapport för ungdomar 13-24 år att statistiken visar att när det gäller missbruk och beroende så minskar dagligrökningen kraftigt. En mindre andel av de yngre ungdomarna har dock hälsovådliga alkoholvanor. Andelen unga människor som vårdas för alkoholförgiftning ökar. Upp till 25 % av alla unga vuxna har någon gång provat narkotika – främst cannabis, amfetamin eller ecstasy. Även läkemedel missbrukas och 1-2 % av tonåringarna använder anabola steroider. Även spelberoende förekommer bland ungdomar. Sexuellt överförbara infektioner, speciellt klamydia och kondylom, ökar kraftigt bland unga människor. (ibid.).

I Helsingborgs Dagblad kunde jag läsa: *Unga i Skåne dricker mest* (2005), nästan samtidigt noterade jag, enligt nyhetsprogrammet Sydnytt, att Malmöstadens Oxie (2005) ”bryter skånsk sprittrend”. De menar att alkoholkonsumtionen minskar i Oxie. Vidare menar de att denna avvikande trend har studerats av regeringens Alkoholkommitté. Kommittéledamöterna fick en skildring av ett målmedvetet informationsarbete, där droger och alkohol tas upp med alla sjätteklassare och deras föräldrar inför högstadiet. Föreningsliv, fritidsgårdar och närpolis deltar i det uppföljande arbetet, liksom stora delar av stadsdelsförvaltningen (Oxie och Malmös kommun ingår inte som informant i min studie).

Knut Sundell och Martin Forster (2005) menar att olika typer av problembeteenden – som missbruk och kriminalitet – har många gemensamma riskfaktorer. Därför bör preventionsprogrammen inriktas mot flera riskfaktorer samtidigt. Ted Goldberg (2005) menar att de problematiska konsumenterna av narkotika huvudsakligen rekryteras bland människor med många riskfaktorer i sin bakgrund (se bilaga 2 sid. 40).

Jag anser inte att det var bättre förr, trots att de ungas sociala täthet (kontakt med fler närstående vuxna) var större än vad den är idag. Det var bara ett annat förhållningssätt, man gav exempelvis spädbarn sprit för sin tandvärk osv. Jag tycker att politikerna idag snabbare borde möta samhällsutvecklingen, som till exempel dagens lättillgänglighet av hembränt, öl

från Danmark. Som Folke Bengtsson i kommun a sa: ”tillgängligheten har ökat i samhället, till dygnet runt och ingen åldersgräns”.

Situationell prevention

Martin Forster (2003) menar att *situationell prevention* t ex är att öka polis närvaron, begränsa krogars öppettider, förbättra belysning i parker eller höja alkoholskatten. *Social prevention* innebär att minska förekomsten av problem genom åtgärder som riktar sig mot individer eller grupper.

På frågan om det i kommun eller skola i preventivt syfte ändrats på något i miljön, svarar informanterna i båda kommunerna att polisen har fått mer resurser, bl a till narkotikaspan. I kommun b svarar informanterna, att man även ändrat på miljön i förebyggande syfte, med bl a att beskära buskar.

Enligt Ted Goldberg (2005) ökades antalet poliser som arbetade med drogfrågor, under perioden 1979-1998, ca 275 % och under samma period ökade andelen elever i årskurs 9 med erfarenhet av droger med ca 13 % och problematisk konsumtion ökade med ca 75 %. Vidare menar han att polisens huvudinriktning fortfarande är gatunivån, trots att det enligt undersökningar bland ungdomar (16-24 år) visar att de har lätt att få tag på narkotika i sin närmiljö; som skola, arbetsplatsen och fester. (ibid.).

Målen med förebyggande arbete

På frågan om vilket mål man har med sina preventionsprogram så svarar informanterna i kommun a att de har nolltolerans i skolan och nolltolerans på narkotikan i samhället. I kommun b svarar Robert Oscarsson och Pia Johansson att ”nolltolerans är ett orimligt krav”, medan Bengt Åkesson svarar ”nolltolerans”.

Knut Sundell och Martin Forster (2005) anser att även om preventionsprogrammen är effektiva så är storleken på effekterna i allmänhet begränsade. Det finns inte någon mirakelmedicin mot problem. Istället handlar det om att välja insatser som minskar risken för problem. De anser också att i många fall är det inte rimligt att ha målet att förhindra problembeteende. Ett exempel på det är alkohol. Ett rimligare mål är att skjuta upp alkoholdebuten snarare än att helt förhindra alkoholkonsumtion. (ibid.).

Bengt Börjeson (2000:191) menar att det finns en intressant tankegång ”Innebär samhällets abdikation inom alkoholpolitikens område att man söker skärpa kontrollen – och de repressiva instrumenten – inom andra områden, andra sociala arenor”? Han menar att den tanken är värd att prövas speciellt för den ”problematik” som ligger nära alkoholpolitiken, alltså det svenska

samhällets försök att bemästra narkotikaproblemet – ända därhän att man försöker uppnå målet det drogfria samhället (ibid.).

Kerstin Tunving och Thomas Nordegren (1993) anser att vissa kritiker ser en konflikt mellan olika preventiva mål. Gör man missbrukartillvaron drägligare ökar man kanske samtidigt risken för att nya människor börjar missbruka. De studier som gjorts på området visar dock att ett humanitärt och väl strukturerat omhändertagande av missbrukaren inte gör att fler börjar med missbruk (ibid.).

Enligt Ted Goldberg (2005) har man i regeringens proposition (2002) haft samma mål om nolltolerans (ett narkotikafritt samhälle) sedan 70-talet, men att det nu verkar som om att det finns en ökad medvetenhet om att drogpolitiken har varit alltför lite kunskapsbaserad, och regeringen har nu anslagit mera pengar till narkotikaforskning. Även har aspirationsnivån (eftersträvansnivån (min översättning)) sänkts från det övergripande målets krav på att helt eliminera nyrekrytering, fortsatt missbruk och tillgång, till att bara minska dessa. En förändring från nolltolerans till viss tolerans verkar vara på gång (ibid.).

Uppväxtförhållanden i kommunerna

På frågan om det i kommun a och b finns bostadsområden med låg social status svarar informanterna enhetligt i kommun a, ja. Bl a sa Ulrika Karlsson: ”ja, där bor många missbrukare och området ligger intill skolan”. Folke Bengtsson sa även att: ”man missbrukar öppet, försöker inte dölja det”. I kommun b är svaren mer blandade, informanterna svarar bl a att: en del områden anses vara finare att bo i, eller att det inte längre finns bostadsområden med låg social status, samt att det visst finns områden med låg social status. Bl a beboddes en gata av socialbidragstagare och vid närmare undersökning fann jag att nämnda ”problemområden” i kommun b även de låg i närheten till skolan.

Johan Cullberg (2003) menar att förebyggande åtgärder är ofta synonymt med upplysning i skolan och informationskampanjer, men detta, menar han, är en alltför snäv tolkning. Det råder nämligen ett motsatsförhållande mellan den betydelse vi tillskriver upplysning och den dokumenterade kunskap vi har om upplysningens påverkan på beteendet. Vidare menar han att några av de viktigaste orsakerna till missbruk är bristande social kontroll/bristande socialisation, dåliga uppväxtförhållanden och psykisk vantrivsel. Johan Cullberg (2003) menar vidare att sätta in åtgärder mot dessa ungdomar i riskzonen, som med stor sannolikhet senare blir problematiska missbrukare, är i förebyggande syfte betydligt viktigare än breda upplysningskampanjer. Föremålet för denna tidiga (sekundära) förebyggande insats kan vara den enskilde ungdomen, begränsade grupper eller ”alla ungdomar”. Det handlar alltså om en

glidande övergång från individ- och gruppinriktade åtgärder till generella socialpolitiska insatser på kommunal nivå, landstingsnivå eller statlig nivå. Det handlar om insatser för att skapa bästa möjliga livsvillkor för familjer, barn och ungdomar genom familj-, social-, utbildnings- och arbetsmarknadspolitik (ibid.).

Ted Goldberg (2000a) anser att i tider av snabba samhällsförändringar föds utvecklingsmöjligheter – men också mycket osäkerhet. De som är mest utsatta är de grupper som i generationer haft marginell ställning i samhället, samt barnen till dem som sämst klarade omställningen till de nya kraven i vårt postindustriella samhälle. Dessa är den huvudsakliga rekryteringsbasen till problematisk konsumtion av narkotika och A-laget bland alkoholmissbrukare. ”Problematisk konsumtion har sin grund i samhället. För att komma till tals med droger på lång sikt måste diskussionen gälla hur vi kan förhindra att människor blir utsatta för ett övermäktigt negativt samhälleligt tryck” (Goldberg, 2000a:334). Men hittills har den svenska narkotikadebatten dominerats av helt andra frågeställningar (ibid.).

SLUTDISKUSSION

Sammanfattning

Mitt syfte var att undersöka när, var och hur lagstadgat drogförebyggande arbete realiseras, på lokal kommunal nivå och i skolan gentemot ungdomar, i kommun a och i kommun b. Mina frågeställningar var: Vad innebär det drogförebyggande arbetet, inom kommunen och skola? Dvs. hur det utförs, vem som utför och var det utförs?, Vad innebär socialtjänstlagen och skollagen för att kunna, på lokal nivå, uppfylla mål och riktlinjer?, Vilken betydelse tillskriver man värdet av det drogförebyggande arbete man har på lokal nivå, och tycker man att det fungerar?, Vad innebär det att man på lokal nivå kontrollerat effektiviteten, om det drogförebyggande arbetet ger resultat, och vilken statistik ligger då till underlag?, Vilka preventionsprogram använder man sig av och hur vet man att de fungerar? och Har preventionsprogrammen utvärderats/utvecklats eller bygger programmen på klinisk tradition ("vi har alltid gjort så här")?

Likheter

På en del frågor var svaren lika i de båda tillfrågade kommunerna. Bl a: utförde båda kommunerna vad som krävs av socialtjänstlagen och skollagen. Informanterna i kommunerna visste om att ett drogförebyggande arbete genererar ekonomiska och samhälleliga vinster samt minskat mänskligt lidande. Det hade inte kontrollerats om det drogförebyggande arbetet visade på någon effekt i kommunerna. I båda kommunerna ansåg informanterna att föräldrarnas attityd till att låta de unga att dricka alkohol är mycket tillåtande. De ansåg till och med att föräldrarna hade den mest tillåtande attityden i hela landet och att de borde ta mer ansvar. För att så tidigt som möjligt hitta de unga i riskzonen, svarade samtliga informanter att de samarbetade sinsemellan, skola, polis och socialtjänst. Preventionsarbetet i informantkommunerna är: i skolorna primärt/allmänt och tertiärt riktade, i socialtjänsten sekundärt och tertiärt riktade. Det problembeteende som syntes mest, ansåg informanterna, var att det konsumerades stora mängder alkohol bland de unga. I båda informantkommunerna har polisen fått mer resurser, bl a till narkotikaspan, och utför situationell prevention.

Olikheter

På en del frågor var svaren olika i de båda informantkommunerna. Bl a sa Folke Bengtsson i kommun a att han trodde att det var bra med information i skolan och föredrag av före detta

missbrukare, medan Robert Oscarsson i kommun b menade att information och föredrag av före detta missbrukare kunde innebära att elever blev mer frestade att prova. Dvs. göra mer skada än nytta. Folke Bengtsson i kommun a sa att han uppfattade en brist på kompetens i kommunen, medan Bengt Åkesson i kommun b menade att man hade kompetensen i kommunen. I kommun a användes inga preventionsprogram, medan i kommun b användes det flera preventionsprogram. I kommun a utvärderas och utvecklas inte det preventiva arbetet, ”de gör som de alltid har gjort”, medan det anses i kommun b att detta görs där. I kommun a används inte etablerade drogvänestudier, medan det görs så i kommun b. I kommun a börjar det preventiva arbetet i 6: e klass med livskunskap, medan det i kommun b börjar på dagis med preventionsprogram. Situationell prevention i form av förbättringar i miljö utförs inte i kommun a, medan det görs i kommun b.

Vad vi vuxna kan göra

Fungerar föräldrar som en förebild? Jag menar att antibeteendet är motsägelsefullt! Det finns en genomgående uttalad övertygelse i de båda kommunerna att de vuxna och föräldrarna i större utsträckning borde ta sitt ansvar och våga vara vuxna. Men vad mer kan de ge de unga än information i frågor kring alkohol och droger? Jag undrar, gäller inte här den urgamla regeln att ”barn gör inte som du säger utan de gör som du gör”. Jag anser att en av de bättre förebyggande insatserna hittas i den regeln: var och agera så som du vill att dina barn ska vara och göra! Jag anser att här kan en del av svaret på vad som saknas i dagens preventiva insatser finnas, att vi agerar målrationellt, att vi inte lyssnar till de unga utan har en monolog om vad de ska tycka och göra i våra färdigställda preventionsprogram och vår tillrättalagda information. Det dricks mer alkohol, per individ över 15 år, än vad det har gjorts de sista 100 åren. Vi vuxna kan föregå med gott exempel, anser jag, och dra ner på vår egen konsumtion innan vi kräver det av de unga.

Den sociala handling det skulle innebära att vi tog hänsyn till och lyssnade på de unga, anser jag, är en viktig del i det preventiva arbetet. Vidare anser jag att social prevention är viktig och att den är evidensbaserad. Det menar jag av den anledningen att det kan senarelägga alkoholdebuten och då kan den unge ha nått större fysisk och psykisk mognad. Norska studier, av sociologen Willy Pedersen (2005), visar med all önskvärd tydlighet att om man kan senarelägga alkoholdebuten några år i tonåren så är det en åtgärd som leder till försiktigare alkoholvanor senare i livet. Ungdomar riskerar hälsomässiga och andra skador, som t ex förgiftning, olyckor och våld när de konsumerar alkohol, speciellt vid

berusningsdrickande. Tidig debut och hög alkoholkonsumtion i ungdomsåren kan på längre sikt leda till både storkonsumtion och alkoholproblem, och de som använder alkohol för att dämpa problem kan dessutom lägga grunden till ett sätt att lösa problem som de för med sig in i vuxenlivet.

I mina intervjuer kom jag inte till tals med de unga om vad de vill och kan i frågan om alkohol och droger. Men jag bär hela tiden den frågan inom mig om vad det är som de unga behöver. En del av svaret har jag hittat i Barnombudsmannens rapport *Öppna för gränser Barn och ungas tankar om alkohol, tobak och narkotika* (2005). I rapporten nämns bl a att flertalet barn och unga (deltagare i kontaktklassundersökning) anser att det bör finnas tydliga regler i familjen om tobak, alkohol och narkotika. Samtidigt uppger en fjärdedel av de äldre och nästan en tredjedel av de yngre att de inte har talat med sina föräldrar om hur man ska förhålla sig till tobak, alkohol och narkotika. De unga förespråkar att föräldrar bör ha en restriktiv inställning till att bjuda barn på alkohol eller köpa alkohol till sina barn. De är också klart negativ till att föräldrar berusar sig. I rapporten ges en lista (se bilaga 3 sid. 42) på barns och ungas råd till föräldrar, vilken jag förövrigt anser kan appliceras på alla vuxna.

Samhällsutvecklingen

Vad som är intressant att belysa är resultatet jag kom fram till. Dels ser jag att oavsett preventiv metod i de båda undersökta kommunerna så ökar konsumtionen av alkohol bland de unga där, och dels är alkoholpolitiken, mer eller mindre, i otakt med samhällsförändringen. Syftet med det preventiva arbetet måste tydliggöras och ändras när samhället också ändras. Jag tycker det är viktigt att belysa det som Börje Olsson (1997) menar, att många har påtalat att västvärlden står inför en uppsplittring av traditionella kulturella former. Resultatet blir bl a nya former av dryckesmönster och nya sätt att förhålla sig till alkohol som blir svårt att analysera med totalkonsumtionsmodellen och skadeperspektivets begrepp. Han menar vidare att västvärlden också är på väg mot ett samhälle med mindre fasta statusgrupper. Det postmoderna konsumtionssamhällets överflöd av information och mångfald, medför att det sociala allt mer upphör att vara en betydelsefull referenspunkt. Förhållandet till alkohol måste därför tolkas på ett delvis annorlunda sätt än tidigare. Lösningen – om det nu finns någon – på framtidens alkoholproblem står varken att finna i signalsubstanser eller sociala strukturer, menar han.

Ted Goldberg (2000) anser att nästan alla människor anser att förebyggande åtgärder är viktiga och vettiga. Men när preventionstanken ska översättas till konkreta åtgärder i

narkotikasammanhang brukar resultatet bli ett utnyttjande av den legala makten: någon kombination av restriktiv lagstiftning, informationskampanjer och/eller jagande av enskilda ungdomar för att tidigt kunna upptäcka drogkonsumtion och därmed snabbare komma igång med vårdinsatser. Ted Goldberg (2000) menar att vi hellre bör se allmänpolitiska åtgärder. Vi lever i ett konkurrenssamhälle, anser jag, vilket innebär att somliga vinner och andra förlorar. I den mån vi kan ska vi minska på det negativa samhällseliga trycket och då kommer vi att minska antalet människor som går sönder – bl a i narkomani. Som Pia Johansson, i kommun b, sa: ”jag jobbar och tänker inte längre i de banorna (förebyggande), jag vill nå längre med det jag gör, jag vill nå roten till varför det kan bli så här att man börjar med droger av allehanda slag”.

Ted Goldberg (2000) menar att vi har glömt bort vår egen historia, att samma sorts individualistiska tänkande som en gång i tiden riktades mot de svältande, används idag i kriget mot narkotikakonsumenter. När svälten var utbredd i Sverige i början av 1900-talet var det många som sökte förklaringar i den svältande individens personliga och moraliska tillkortakommande och ville vidta åtgärder mot den svältande själv. Arbetarrörelsen däremot, såg svält som ett samhällseligt problem och löste den framgångsrikt med politiska, fackliga och makroekonomiska åtgärder. (ibid.).

Avslutande kommentar

Jag anser att man i kommun a motverkar ett senareläggande av alkoholdebuten med att de inte använder sig av preventiva program i skolan och att kommunen inte stödjer de unga med meningsfull fritid, som t ex en fritidsgård.

Jag menar att i kommun a låter man de unga själva klara av sin socialisation med alkoholen och i kommun b vill kommunen och skolan göra det jobbet. Enbart *emotionell handling* räcker inte, anser jag, i kommun a. Man visar i kommun b att man gör något. Jag tycker att resultaten visar på, i kommun b, att de enda som kommer skinande och fräscha ur detta är politikerna och tjänstemännen, vilket leder mina tankar till Weber och hans teori om den *karismatiska makten*.

Mina slutsatser blir att skolans och kommunens viktigaste insatser för att motverka utvecklandet av missbruk är att förhindra utslagning. Det kan man göra genom att ha en bra psykosocial miljö där alla olikheter accepteras och där alla känner sig delaktiga. Men även att föräldrarna är viktiga när det gäller ungdomars attityder till alkohol. Genom att sätta tydliga gränser går det att senarelägga alkoholdebuten för de unga.

REFERENSER

Källförteckning

Litteraturlista

Andréasson, Sven (2000) *Alkoholen och samhället*. I Berglund, Mats, Andréasson, Sven, Bergmark, Anders, Blomquist, Jan, Lindström, Lars, Oscarsson, Lars, Ågren, Gunnar & Öjehagen, Agneta. *Behandling av alkoholproblem. En kunskapsöversikt*. Stockholm, Liber AB.

Antoniussen, Eva-Malin (2003) *Överdosis antropologi*. Lund, Monographs in Social Anthropology

Börjeson, Bengt (2000) *Repression och socialt arbete*. I Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd, Hans (red). *Socialt arbete. En grundbok*. Falköping, Natur och Kultur.

Cullberg, Johan (2003). *Dynamisk psykiatri*. Falköping, Natur och Kultur

Elmér, Åke, Blomberg, Staffan, Harrysson, Lars & Petersson, Jan (2000). *Svensk socialpolitik*. Lund, Studentlitteratur

Goldberg, Ted (2000) *Narkotikan avmystifierad. Ett psykosocialt perspektiv*. Andra upplagan. Solna. Academic Publishing of Sweden.

Goldberg, Ted (2000a) *Samhällsproblem*. Lund, Studentlitteratur

Goldberg, Ted (2005). *Samhället i Narkotikan*. Solna, Academic Publishing of Sweden

Moe, Sverre (1995). *Sociologisk teori*. Lund Studentlitteratur.

Olsson, Börje (1997) *Alkoholpolitisk brytningstid*. I Leissner, Tom (red) *Alkohol. Ett psykosocialt, beteende- och samhällsvetenskapligt perspektiv*. Lund, Studentlitteratur.

Olsson, Orvar (1997) *svensk alkoholpolitik*. I Leissner, Tom (red) *Alkohol. Ett psykosocialt, beteende- och samhällsvetenskapligt perspektiv*. Lund, Studentlitteratur.

Svensson, Bengt (2000). *Den paradoxala narkotikafrågan*. I Johansson, Eva, Laanemets, Leili & Svensson, Kerstin (red) *Narkotikamissbruk. Debatt, behandling och begrepp*. Lund, Studentlitteratur.

Trost, Jan (1997) *Kvalitativa intervjuer*. Andra upplagan. Lund, Studentlitteratur.

Tunving, Kerstin & Nordegren, Thomas (1993). *Droger A-Ö*. Falköping, Natur och Kultur

Övriga källor

Arkivmaterial

Vad säger forskningen om drogförebyggande arbete? Av Kerstin Svensson, fil.dr., Universitetslektor, Socialhögskolan, Lund

Internet

Sundell, Knut & Forster, Martin (FoU-rapport 2005:1) *En grund för att växa. Forskning om att förebygga beteendeproblem hos barn.* Stockholm, Forsknings- och Utvecklingsenheten http://www.stockholm.se/files/86200-86299/file_86243.pdf (2005-05-03)

Forster, Martin (2003) *Prevention av missbruk och kriminalitet. Vad kan skolan göra?* Stockholm, Forsknings- och Utvecklingsenheten <http://www.stockholm.se/files/62100-62199/file-62168.pdf> (2005-05-03)

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning *Högst alkoholkonsumtion i Skåne och lägst i Norrland* http://www.can.se/docs/press_rapporter/CAN_RS_84_PM1.pdf (2005-04-14)

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning *Högst alkoholkonsumtion i Skåne* http://www.can.se/docs/press_rapporter/CAN_RS_77_PM1.pdf (2004-02-26)

Socialstyrelsen (2005) *Ungdomars behov av samhällets stöd – en lägesbeskrivning.* <http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/470C4625-80D7-4812-8476-C5E705EAAC76/3272/200513118.pdf> (2005-05-01)

Barnombudsmannen (2005) *Öppna för gränser. Barn och ungas tankar om alkohol, tobak och narkotika.* (2005-04-30) http://www.bo.se/files/publikationer,%20pdf/BO_Oppnaforgranser050401_72dpi.pdf

Statens folkhälsoinstitut (2005) *Den svenska alkoholutvecklingen. Lägesrapport januari 2005* <http://www.fhi.se/upload/ar2005/rapporter/r200513alkoholutvecklingen0503.pdf>

Stockholm stad http://www.stockholm.se/templates/template_121.asp_Q_mainframe_E_template_120.asp_Q_number_E_60754_A_category_E_11028_A_cat1_E_440_A_cat2_E_12774_A_cat3_E_12955_A_c_E_12774_A_name_E_Prevention (2005-05-03)

Pedersen, Willy. www.iogt.se/templates/SimplePage___4448.aspx (2005-05-19)

Nyhetsartiklar hämtade på Internet

Unga i Skåne dricker mest <http://www.hd.se/tt/detalj.shtml?id=76482> (2005-0420)

Oxie bryter skånsk sprittrend <http://www.svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=2466&a=373072> (2005-04-19)

Bilaga 1. Checklista

1. Beskriv kortfattat vad ni gör i ert yrke.
2. Beskriv kortfattat hur kom det sig att det blev detta yrket?
3. Vad menas med drogförebyggande arbete tycker ni?
4. Hur utförs det drogförebyggande arbetet inom kommunen och skolan?
5. Vilka förutsättningar har man i skolan och på lokal kommunal nivå att uppfylla skollagens och socialtjänstlagens mål och riktlinjer om förebyggande arbete?
6. Vad lägger man för värde i det drogförebyggande arbete man har i skolan och på kommunal nivå?
7. Har man i skolan och på kommunal nivå kontrollerat effektiviteten, om det drogförebyggande arbetet ger resultat?
8. Vilka preventionsprogram använder man sig av och hur vet man att de fungerar?
9. Har preventionsprogrammen utvärderats eller utvecklats, eller bygger programmen på klinisk tradition ("vi har alltid gjort så här")?
10. Ungdomstiden, vad görs i skolan och kommunen för att så tidigt som möjligt identifiera de ungdomar som riskerar att få problem i framtiden? (Ungdomstiden är den period i livet då vi konsumerar mest alkohol...)
11. Preventionsprogrammen som används, är de allmänt riktade mot problembeteenden, eller förebygger de ett visst problem?
12. Brukar ni använda er av Centralförbundet för Alkohol- och Narkotikaupplysning (CAN) av deras drogvänestudier och i så fall hur?
13. Hur långt ner i ålder, på de unga, startas det drogförebyggande arbete?
14. Vilka problembeteenden bland de unga syns mest i skolan och kommunen?
15. Har det vid något tillfälle i preventivt syfte förändrats något i miljön (t ex ökad polisnärvaro, begränsat krogars öppettider eller förbättrat belysningen) på skolan och kommunen?
16. Vilken typ av preventionsprogram används, är den riktad mot t ex alla barn, vissa barn i riskzon eller barn som redan har problem?
17. Vilken typ av preventionsprogram används till de unga i olika åldrar, är det samma program, eller olika program?
18. Vilket är målet med preventionsprogrammen, är det en s k nolltolerans?
19. Finns det, trots kommunens litenhet, s k områden där den sociala statusen är låg?
20. Jag kommer att räkna upp ett antal skolbaserade preventionsprogram, och jag skulle vilja att ni svarade om det är ett program ni känner till och om det har provats i skolan och kommunen:

- CHARLIE (CHEMICAL ABUSE RESOLUTION LIES IN ENICATION)
- COPING POWER PROGRAM/ANGER COPINGPROGRAM
- GUIDING GOOD CHOICES (GGC)
- KOMMUNIKATIONSMETOD FÖR LÄRARE (KOMET)
- LIFE SKILLS TRAINING (LST)
- PROJECT NORTHLAND
- OLWEUS ANTIMOBBINGSPROGRAM
- SOCIAL OCH EMOTIONELL TRÄNING (SET)
- STRENGTHENING FAMILIES PROGRAM (SFP)
- ÖREBRO PREVENTION PROGRAM (ÖPP)
- VÅGA

- IOGT-NTO
- PRIME FOR LIFE
- SCARED STRAIGHT

Bilaga 2. Riskfaktorer

Ted Goldberg (2005:85) menar att de problematiska konsumenterna av narkotika huvudsakligen rekryteras bland människor med många av följande faktorer i sin bakgrund:

- Fattigdom
- Hög alkoholkonsumtion hos åtminstone en förälder
- Varit utsatta för kroppsaga
- Allvarliga konflikter i hemmet
- Inte vuxit upp hos bägge sina biologiska föräldrar
- Om fadern överhuvudtaget funnits har han visat brist på intresse för familjen
- Fått lite uppmuntran
- Varit bortskämd eller svårt frustrerad
- Utsatt för olika krav
- Föräldrar har varit inkonsekventa i sitt bruk av bestraffning
- Kronisk fysisk och/eller psykisk sjukdom i familjen
- Fysiska övergrepp
- Psykiska övergrepp
- Sexuella övergrepp
- Känslomässig vanvård
- Fysisk vanvård
- Trångboddhet
- Multiproblemfamilj
- Vantrivsel hemma
- Rymt hemifrån flera gånger
- Utsatt för diskriminering
- Flytt från sitt hemland

Innan hon börjat med narkotika uppvisar den livande problematiska konsumenten någon eller några av följande psykosomatiska symtom:

- Depression
- Huvudvärk
- Magbesvär
- Sömnsvårigheter
- Låg stresstolerans
- Ångest
- Nervositet
- Aggressivitet
- Projektion
- Svagt jagförsvar
- Dålig kroppsuppfattning
- Svårigheter att identifiera sina känslor

Hennes uppväxtår karakteriseras av:

- Oförmåga att etablera positiva sociala relationer
- Otrygghet
- Bristande tillit
- Fientlighet
- Har svårt att ta egna initiativ
- Givit upp när det börjat ta emot

- Dålig anpassning i skolan. För varje missbrukare som anpassat sig väl i skolan går det 28 med dålig anpassning
- Känsla av att vara orättvist behandlad i skolan
- Låga betyg
- Skolk
- Anmärkningar för dåligt uppförande i skolan
- Gått om någon klass eller gått specialklass
- Storkonsumtion av tobak
- Sniffning mer än tio gånger
- Omfattande erfarenhet av alkohol, baksmälla och återställare
- Brottsligt beteende som snatteri, våld, stölder, vandalisering, m.m.
- Flera kontakter med polisen och/eller barnavårdsmyndigheterna
- Inte engagerat sig i föreningsliv på fritiden
- Mindrevärdes känslor
- Sexuella gränsöverskridande
- Oförmåga att skjuta upp tillfredsställelse
- Utanförskap
- Rädsla att misslyckas
- En negativ självbild

Bilaga 3. Råd till föräldrar

I Barnombudsmannens rapport *Öppna för gränser. Barn och ungas tankar om alkohol, tobak och narkotika* (2005, Internet), ges en lista på barns och ungas råd till föräldrar:

- Tänk på hur du själv förhåller dig till alkohol, tobak och narkotika
- Skapa tidigt en bra relation till ditt barn så att det finns förtroende mellan dig och barnet
- Var öppen och lyssna på ditt barn. Ha respekt för vad barnet tycker och för en öppen dialog om synen på alkohol
- Sätt gränser och bry dig om vad ditt barn gör
- När du sätter gränser måste du också motivera vad som ligger bakom gränserna
- Om barnet går över gränserna måste du som förälder "ta tag i" barnet och vara den som barnet vill vända sig till
- Som förälder ska du ha ett hum om vilka droger som finns i samhället
- Bjud inte ditt barn på alkohol

Källa: Barnombudsmannens kontaktklasser och Barnombudsmannens ungdomsråd.